

Dr hab. Justyna Szulich-Kałuża, prof. KUL
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Instytut Dziennikarstwa i Zarządzania
Katedra Komunikacji Wizualnej i Nowych Mediów

Lublin, 11.12.2023 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgra Bartosza Kiciora:

Przemiany i wyzwania dziennikarstwa w dobie infodemii. Perspektywa socjologiczna

Ocena ogólna rozprawy

Swoją zawartością treściową i założeniami praca wpisuje się metodologicznie w tematykę przemian w obszarze komunikacji społecznej, wywołanych kryzysem epidemicznym COVID-19, a w szczególności dotyczy konsekwencji w procesach komunikacji medialnej i pracy dziennikarzy w warunkach infodemii, z punktu widzenia nauk socjologicznych i nauk o komunikacji społecznej i mediach. Wymienione przez Autora cele badawcze dotyczą: eksploracji specyfiki pracy dziennikarzy w warunkach infodemii, wyzwań, jakie się z tymi warunkami wiążą, opisu procesu przemian, jakie zachodzą w obszarze dziennikarstwa, w tym funkcji dziennikarzy w czasie kryzysu dezinformacji oraz wyjaśnienie oddziaływania przemian komunikacji medialnej wywołanych pandemią na pracę dziennikarzy. Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska jest opracowaniem, które oceniam pozytywnie - stanowi dowód dobrej orientacji teoretycznej w podjętej tematyce zwłaszcza w kontekście teoretycznych ustaleń na podstawie przedmiotowej literatury, umiejętności krytycznej analizy literatury przedmiotu, wykorzystaniu (choć w mojej ocenie nie w pełni wykorzystanym potencjale zastosowanych technik badawczych) metod mieszanych ilościowych i jakościowych (ankiet on-line i wywiadów pogłębionych) oraz sprawności w interpretacji danych i formułowaniu wniosków. Autor wykazał się ogólną, uporządkowaną wiedzą z zakresu socjologii ogólnej i teorii socjologicznych (w szczególności funkcjonalizmu, neofunkcjonalizmu, teorii pól Pierre'a Bourdieu: mediów, władzy, dziennikarstwa), teorii komunikowania społecznego i funkcji mediów masowych, teorii społeczeństwa sieci i komunikowania sieciowego oraz socjologii szczegółowych: pracy, kultury, mediów, a także metodologii badań społecznych. Część empiryczna pracy pozwala na ogólną pozytywną (choć z uwagami w zakresie kilku detali) ocenę warsztatu badawczego Doktoranta. Wybór tematyki i przedłożone w rozprawie rozważania są aktualne i cenne poznawczo.

Ocena merytoryczna rozprawy

1. Struktura i zawartość treściowa rozprawy

Recenzowana rozprawa doktorska ma spójną strukturę (część teoretyczna, metodologiczna, empiryczno-analityczna, wnioski). Składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, z których pierwsze dwa rozdziały są teoretyczne, kolejne trzy stanowią część badawczą, bibliografii, spisu tabel, wykresów oraz dwóch aneksów: aneks nr 1 – kwestionariusza wykorzystanego w badaniach ilościowych oraz aneks nr 2 - dyspozycje do wywiadów w badaniu jakościowym. Mimo zapowiedzi w pracy (s. 106) *Transkrypcje będące tekstowym przełożeniem dźwiękowych zapisów rozmów zawarte zostały w Aneksie nr 2* - nie zostały zamieszczone w recenzowanej wersji rozprawy. Praca w całości liczy 207 stron.

Pierwszy rozdział poświęcony jest wyjaśnieniu kluczowych zagadnień wykorzystanych w rozprawie: infodemii, fake news'om oraz dziennikarstwu pandemicznemu. Pojęcie infodemii scharakteryzowane zostało w sposób wielokontekstowy, obejmujący aspekt historyczny, zdrowotny, medialny, socjologiczny z wyszczególnieniem kilku interesujących obszarów problemowych – roli mediów społecznościowych w szerzeniu dezinformacji, wykorzystywania przez platformy algorytmów filtrujących treści, sztucznej inteligencji w zarządzaniu treściami i profilowaniu użytkowników na podstawie zachowań czy wyborów, zjawisko „algorytmicznego geatekeepingu” - mechanizmu napędzania dezinformacji przez najaktywniejsze konta (superspreaders). W dalszej części Doktorant zestawia poglądy czołowych badaczy na temat ery dezinformacji online, ery fake news, nowego ekosystemu informacyjnego. Treść rozdziału wypełniają rozważania na dobrym naukowym poziomie dotyczące szeregu uwarunkowań rozprzestrzeniania się dezinformacji, m. in. takich czynników jak: zjawisko cyfrowego narcyzmu, wiralu, siły multimodalności przekazu. Warto wyróżnić ciekawy paragraf omawiający dezinformację w środowisku naukowym i problem spadku wiarygodności pracowników naukowych i równoczesny wzrost zaufania dla „alternatywnych” źródeł - pojedynczych aktorów i grup, którzy swoje przekazy opierają na opiniach, interpretacjach, emocjach. Autor omawia także tematykę fake newsy'ów - najpowszechniejszej i najbardziej widocznej formy dezinformacji – symbol kryzysu wiarygodności informacji. Uzupełnieniem tematu jest studium na temat deepfake'ów i cheap fake'ów, potraktowanych jako coraz bardziej skuteczniejsze techniki manipulacji wywodzone z dynamiki ewolucji technologii informatycznych. W konsekwencji Autor dochodzi do przybliżenia problematyki przekazów pseudomedialnych i pseudodziennikarskich (podszywania się pod profesjonalnych dziennikarzy, wydawnictwa i redakcje, imitując w

formie i treści materiały publikowane w mediach głównego nurtu). Rozdział kończą szczegółowe rozważania na temat postprawdy, fact-checkingu, i charakterystyka dziennikarstwa pandemicznego.

W drugim rozdziale Autor podejmuje zagadnienie społecznego znaczenia dziennikarzy w komunikacji medialnej. Doktorant starannie studiuje teorie funkcjonalistyczne (T. Parsonsa, R. Mertona) i neofunkcjonalistyczne (J. Alexandra) w odniesieniu do roli dziennikarzy, a podstawową tezę funkcjonalizmu: „x pełni funkcję A względem systemu y” uczynił filarem naukowej perspektywy wyjaśniania mechanizmów stojących za funkcjonowaniem dziennikarzy w procesie komunikacji społecznej przed i w trakcie pandemii koronawirusa. Założenia funkcjonalistyczne i neofunkcjonalistyczne zestawiał z danymi metadyskursu dziennikarskiego na temat roli dziennikarzy w komunikacji medialnej podczas pandemii COVID-19. W swoich analizach posiłkuje się założeniem Jonathana H. Turnera, zgodnie z którym funkcjonalizm jest zarówno perspektywą teoretyczną, jak i sposobem zbierania danych. W dalszej kolejności Autor przechodzi do szerszego i ogólnego zagadnienia (na marginesie można mieć uwagę co do spozycjonowania niektórych paragrafów w rozdziale) funkcji dziennikarzy w społeczeństwie opierając się na ustaleniach Denisa McQuaila. W kolejnych paragrafach z dużą starannością omawia kwestie dziennikarstwa, pandemii i infodemii w teorii pola Pierre’a Bourdieu ze wskazaniem sfer działań – pól mediów, władzy i dziennikarstwa i byłby to fragment bez zastrzeżeń, gdyby Autor częściej korzystał z oryginalnych, źródłowych prac francuskiego myśliciela. Przemiany zawodu dziennikarza Doktorant sytuuje w teoretycznych ramach socjologii pracy i zawodów, determinizmie technologicznym, specyficznych warunkach komunikacji zapośredniczonej w internecie, w zmieniającym się środowisku od tradycyjnych mediów, przez nowe media po nowe nowe media. Na wyróżnienie zasługują nowatorskie treści zawarte w paragrafie o społeczeństwie sieci i nowym gatekeepingu, skupiającym się na modelu przepływu informacji i ewolucji gatekeepingu do układu nazwanego neogatekeepingiem (network gatekeepingiem).

Rozdział trzeci poświęcony jest ustaleniom metodologicznym badań własnych. Jest on poprawnie skonstruowany i cechuje go logiczny porządek: określenie przedmiotu badań, cel badań i problematyka badawcza, metody, techniki i narzędzia badawcze, charakterystyka procedury badań ilościowych i jakościowych.

Autor założył, że zawężenie obszaru badań do polskich dziennikarzy nie powinno wypaczać wyników ani wpłynąć negatywnie na uniwersalny charakter wniosków opracowanych na podstawie zebranych danych. I dalej można przeczytać: *Po dogłębnej analizie opracowań na temat rynku medialnego można stwierdzić, iż obecnie rynek medialny, środowisko dziennikarzy,*

konsumpcja mediów i komunikacja w obrębie polskich mediów są podobne do tych w innych krajach Unii Europejskiej, krajach anglosaskich oraz niektórych państwach Azji czy Ameryki Południowej (s. 93). Oczywiście należy się z tym zgodzić, choć w moim przekonaniu raczej należałoby przyjąć postawę ostrożności wobec uniwersalizacji wyników, bowiem ważną zmienną kontekstową, dyktującą warunki dyskursu społecznego (m.in. poprzez selekcję podejmowanych tematów) w kontekście realizowanego projektu badawczego jest podział na kraje mniej lub bardziej sceptyczne wobec pandemii i zaliczenie Polski do krajów bardziej sceptycznych. Autor postawił cztery pytania badawcze, wyznaczające kierunki przeprowadzonej analizy własnej, od najbardziej ogólnego po uszczegóławiając (s. 94): *Czy i w jaki sposób zmienia się sposób pozyskiwania, weryfikowania, przetwarzania i dystrybuowania informacji przez dziennikarzy od marca 2020?; Czy i w jakim stopniu zmiany zachodzące w obrębie komunikacji medialnej po marcu 2020 determinują pracę dziennikarzy?; Czy i dlaczego zmienia się rola, funkcja oraz znaczenie dziennikarzy jako uczestników komunikacji medialnej w dobie infodemii?; W jaki sposób dziennikarze postrzegają swoją profesję i jej misję w obliczu zmian wywołanych pandemią koronawirusa?* Badania na potrzeby dysertacji przeprowadzono z zastosowaniem triangulacji metod zgodnie z przyjętym założeniem kompleksowego wyjaśniania problematyki badawczej i uzupełniania badań ilościowych o dane zebrane metodą jakościową. Badania ilościowe wykonano przy użyciu techniki CAWI i serwisu ebadania.pl na reprezentatywnej grupie dziennikarzy w liczbie 302. Mam pewną wątpliwość co sposobu doboru próby – wzorowania się na procedurze doboru z 2020 roku na badaniach PAP (Praca dziennikarza w czasie pandemii i lockdownu) oraz badaniach Agnieszki Stępińskiej i Szymona Ossowskiego z 2011 roku o metadyskursie dziennikarskim i statystycznych wyliczeniach liczebności próby. Według mnie znacznie trafniejszy byłby dobór polegający na sprawdzeniu ilu dziennikarzy zatrudnionych było w 2023 i skoro kryterium doboru było miejsce zatrudnienia to zebranie danych na temat kwot (warstw) będących kategoriami interesującej nas zmiennej i następnie dobór losowy warstwowy nieproporcjonalny. Być może Doktorant tak właśnie postąpił, niestety opis doboru próby nie zawiera tych szczegółów. Narzędzie badawcze składało się z 38 pytań zamkniętych w 9 kategoriach podzielonych na bloki tematyczne (na s. 110 omyłkowo podano, że kwestionariusz składa się z 80 pytań zamkniętych) i nie są to oryginalne pytania, lecz zaczerpnięte z innych projektów naukowych. Do opracowania danych statystycznych Autor dwa programy statystyczne IBM SPSS Statistics oraz JASP (Jeffreys's Amazing Statistics Program). Badania jakościowe w postaci ukierunkowanych wywiadów pogłębionych w liczbie 13 (forma doboru przypadkowa, za pomocą metody kuli śnieżnej) miało na celu poznanie i

przeanalizowanie tych obszarów, których nie objęło badanie ilościowe i ma charakter eksploracyjny (s.105). W treści rozdziału nie ma uszczegółowionego opisu – skąd liczba i jaki był dokładny rozkład osób badanych ze względu na ich pracę w konkretnym medium oraz staż pracy i czy osiągnięto teoretyczny punkt nasycenia, albo czy może dobór połączony jest z prawem malejących zysków. Plan oraz dyspozycje do wywiadów zawarte są w treści rozdziału oraz w identycznej formie w Aneksie nr 2. Jak opisał Doktorant (s.108): *Kodowanie i analiza materiału zebranego podczas wywiadów w ramach badań jakościowych w postaci transkrypcji dźwiękowego zapisu rozmów wykonane zostały przy użyciu programu QDA Miner.* Wykorzystanie QDA Miner do analizy transkrypcji wywiadów jest walorem przeprowadzonych badań empirycznych, bowiem dostarcza on zaawansowanych narzędzi do przeprowadzenia analizy ilościowej i jakościowej, umożliwiając wyszukiwanie, kodowanie, kontrolę nad danymi i ich precyzyjnie, korelacyjne zestawienia w postaci graficznej. Oprogramowanie komputerowe wspierające analizę danych jakościowych CAQDAS do której zalicza się QDA Miner, wpływa pozytywnie zaawansowanie każdego projektu badawczego. Wypada żałować, że do pracy nie został dołączony plik projektu zawierający partię kodowanego materiału tekstowego opisaną za pomocą zmiennych i kodów, czy choćby książka kodowa, które pozwoliłyby na pełniejszą ocenę narzędzia i sposobu realizacji badań.

Kolejne rozdziały czwarty i piąty poświęcone są prezentacji wyników badań własnych. Rozdział czwarty zatytułowany *Wpływ infodemii na pracę polskich dziennikarzy. Prezentacja wyników badań* podzielony jest na dwie części – w pierwszej omówione są badania ankietowe w drugiej zaś analiza wywiadów jakościowych. Omówienie wyników wywiadów ankietowych przedstawione jest w postaci prostych rozkładów częstości odpowiedzi na poszczególne pytania wskaźnikowe. Analizy tabelaryczne w postaci tabel współzależności między zmiennymi jakościowymi lub ilościowymi o niewielkiej liczbie kategorii z pewnością pozytywnie wpłynęłyby na poziom głębokości analiz. Opracowanie wywiadów jakościowych polegało na kategoryzacji tematycznej i interpretacji badacza z wykorzystaniem fragmentów wywiadów (cytatów), najlepiej objaśniających omawiane zagadnienia. Część rozdziału, w której Doktorant omawia wywiady jakościowe, które w założeniu projektu mają charakter uzupełniający badania ilościowe jest sprawnie opracowana. Interesujące są wymienione kategorie form dezinformacji (s. 142-143) oraz roli dziennikarzy w kontekście infodemii (s. 150-151). Rozdział piąty pt. *Dziennikarze w dobie infodemii. Wnioski z badań empirycznych* jest syntetycznym zebraniem wyników badań własnych i ustosunkowaniem się do postawionych w dysertacji pytań i celów badawczych. Podzielony został na paragrafy pierwszy mówi o infodemii i erze fake news w opinii dziennikarzy z konkluzją, że presja dezinformacji

kształtuje sposób funkcjonowania mediów, a wraz z nimi zespołów redakcyjnych. Kolejny o zmianach w pracy dziennikarzy w zakresie pozyskiwania i weryfikowania informacji, dalszy o problemach i wyzwaniach, jakie stają przed dziennikarstwem oraz o przemianie roli i funkcji społecznej dziennikarzy w dobie infodemii Autor sprawnie omawia wyniki badań empirycznych choć stopień detalizacji i pogłębienia wniosków mógłby być nieco większy i bardziej rozbudowany, z lepszym analitycznym wykorzystaniem starannie przygotowanej części teoretycznej rozprawy. Rozdział kończy krótkie podsumowanie w którym podkreślono aktualność dyskusji na temat mechanizmów funkcjonowania dziennikarzy w sytuacji intensyfikacji dezinformacji w obiegu medialnym i podjęto próbę syntetycznego opisu przemian i wyzwań stojących przed dziennikarzami w dobie infodemii.

Pracę kończy obszerna bibliografia - literatura cytowana obejmuje 275 pozycji, z tego wiele najnowszych, które ukazały się po 2000 roku, a także obcojęzycznych, 8 źródeł internetowych oraz zestawienie 4 przykładowych badań empirycznych łączących się z tematem pracy. Bibliografia stanowi staranny zestaw pozycji, który przekłada się na uporządkowanie rozległej, socjologicznej, i medioznawczej literatury naukowej. Z pewnością przedstawia wyczerpujący kontekst teoretyczny rozprawy, która dzięki niej zyskuje na randze naukowej. Dobór źródeł, zapisy bibliograficzne i cytowanie pozycji jest poprawne, więc nie mam uwag.

2. Ocena strony formalnej pracy

Pod względem opracowania redakcyjnego i stylistyczno-językowego, a także w zakresie stosowania zasad dla odsyłaczy bibliograficznych pracę oceniam pozytywnie. Jak w każdym tego typu opracowaniu, również i w recenzowanej dysertacji można znaleźć stylistyczne potknięcia językowe, powtórzenia oraz błędy literowe, interpunkcyjne i niekonsekwentne używanie wielkich liter, brak podania daty pobrania materiałów ze strony www. Przykłady błędów znajdziemy na stronach: 11, 18, 66, 74, 78, 102

3. Zagadnienia do dyskusji

Recenzowana rozprawa wywołała u mnie kilka refleksji. Poniżej sformułowałam zagadnienia o rozwinięcie których prosiłabym podczas publicznej obrony:

1. Czy polski kontekst postrzegania pandemii Covid -19 miał wpływ na dyskurs medialny dziennikarzy?
2. Proszę omówić argumenty świadczące o uniwersalnym charakterze badań własnych.

Wnioski końcowe i konkluzja:

Zgodnie z Ustawą z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2021 poz. 478 z późn. zm.): „Rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie albo dyscyplinach oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej. Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej albo oryginalne dokonanie artystyczne” - Doktorant te wymogi spełnia.

Stwierdzam zatem, iż recenzowana przeze mnie rozprawa doktorska mgra Bartosza Kiciora zatytułowana: *Przemiany i wyzwania dziennikarstwa w dobie infodemii. Perspektywa socjologiczna* odpowiada warunkom stawianym tego typu opracowaniom i wnoszę do Rady Naukowej Instytutu Socjologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach o jej dopuszczenie do publicznej obrony.

Justyna Śulik-Jarwicka